

ОСОБЛИВОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО КРЕДИТУ

У статті розглядаються деякі питання кредитних відносин. Наводиться визначення кредитних відносин, їх види, особливості та вплив на економічний розвиток держави.

Ключові слова: кредит, комерційний кредит, кредитні операції, оборотний капітал.

Комерційний кредит відіграє важливу роль у розвитку економіки держави. Останні події у світовій економіці свідчать про те, що необгрунтоване використання комерційного кредиту веде до фінансової кризи.

Над проблемою кредитування працювали такі автори як Ветрова І. В., Шемшученко Г. Ю, Ковальчук А. Т., Рябко Л. Г. та інші, але в своїх працях вони детально не розглядали проблему особливостей комерційного кредиту.

Економічний розвиток багатьох держав світу підтверджує те, що найефективнішою формою кредитних відносин є комерційний кредит. Практика відстроченого платежу в обмін на негайно одержувані товари існувала ще на ранніх стадіях розвитку товарного обміну. Комерційний кредит (продаж товарів з відстрочкою платежу) виник й утвердився внаслідок сталого незбігу потреб економічних суб'єктів з їхньою наявною у даний момент платоспроможністю. Сукупність мікроекономічних відносин між господарюючими суб'єктами з приводу надання (одержання) комерційного кредиту становить фундамент національної кредитної системи.

Комерційний кредит – це договір, виконання якого пов'язане з переданням у власність другій стороні грошових коштів або речей, які визначаються родовими ознаками у вигляді авансу, попередньої оплати, відстрочення або розстрочення оплати товарів, робіт або послуг (ст. 1057 ЦК України) [1].

Кредитні операції, що здійснюються відповідно до чинного законодавства України, можуть мати своїм об'єктом не тільки гроші, як загальний еквівалент товару, але і сам товар.

Згідно з п. 1.11.2 Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» [5] товарний кредит – це надання товарів у власність на умовах відстрочення остаточного розрахунку на певний термін і під відсоток.

З цієї точки зору, товарний кредит є товарним комерційним кредитом, що характеризує кредитну операцію між двома учасниками господарського обороту, які не є банківськими або іншими спеціальними кредитними установами, і виражає відносини між ними з приводу перерозподілу матеріальних фондів. В економічному значенні комерційний товарний кредит є одним із способів збільшити свій оборотний капітал та формою ко-

роткострокового фінансування. Його головною перевагою є доступність. При комерційному товарному кредиті в таку операцію включаються тільки ресурси постачальника. Це матеріальні ресурси, що не обов'язково тимчасово вивільняються, в процесі кругообігу фондів. Вони знаходяться у формі матеріальних фондів на одній із стадій їх кругообігу у вигляді готового продукту.

Для постачальника кредитна операція переплітається з моментом продажу товару, що не тільки прискорює реалізацію, але і приносить додатковий дохід у формі відсотка, який включається у вартість товару. При використанні товарного кредиту у позичальника відпадає необхідність в авансуванні грошей в черговий оборот фондів, так як досягається тимчасова економія грошових коштів для розрахунків з постачальниками.

Позичальнику вигідніше вдатися до товарної форми кредиту, ніж отримати грошовий кредит (наприклад, банківський) для негайної оплати матеріальних цінностей. Використання договору банківського кредиту тягне за собою труднощі, пов'язані із значними більш високими витратами і, як правило, необхідністю вилучення з обороту певного об'єму майна (наприклад, при заставі). Товарний кредит підприємство може одночасно як одержувати так і видавати. Тому для окремого суб'єкта розмір комерційного кредиту на наш погляд можна визначити як різницю між вартістю товарів, поставлених на умовах відстрочення платежу і товарів, отриманих від постачальника на аналогічних умовах.

Комерційний кредит допускає взаємозв'язок торгової і кредитної операцій. Закінчення торгової (комерційної) операції співпадає з початком кредитної операції, яка, у свою чергу, буде завершена при погашенні позичальником заборгованості по кредиту.

Особливістю комерційного кредиту є те, що така операція не є головною метою господарської діяльності. Вона супроводжує договори купівлі-продажу, сприяє якнайшвидшій реалізації товарів, і оформляється під час здійснення торгової операції.

Використання комерційного товарного кредиту в сучасних умовах є природним результатом розвитку товарно-грошових відносин, відмови від монопольної практики банківського кредитування. Полегшуючи реалізацію товару, такий кредит

сприяє прискоренню кругообігу капіталу; розширенню його масштабів; служить додатковим чинником відновлення збалансованості грошової і товарної маси та стабілізує економіку.

Учасники кредитних відносин при комерційному кредиті регулюють свої господарські відносини і можуть створювати платіжні кошти у вигляді векселів – зобов'язань боржника сплатити кредиту вказану суму в певний термін.

Погашення комерційного кредиту може здійснюватися шляхом оплати боржником по векселю, передачею векселя відповідно до чинного законодавства іншій юридичній особі (окрім банків), переформуванням комерційного кредиту на банківський.

У разі оформлення комерційного кредиту не за допомогою векселя погашення його здійснюється на умовах, передбачених договором сторін. Тобто кредитна угода (відстрочення платежу) може міститися як в самому господарському договорі, так і в окремому доповненні до нього, укладеному у відповідній формі.

При отриманні поставачальником товару від покупця векселя, зобов'язання, що виникло з договору, припиняється, і одночасно з цим виникає нове зобов'язання з векселя. При цьому вексель виконує роль цінного паперу, певного майна, яке передається в обмін на поставлену продукцію; і в даному випадку має місце не договір купівлі-продажу з відстроченням розрахунку, а договір міни (бартер). Вексель передає в обмін на товар, як будь-яке інше майно: аналогічний товар, акції, облигації.

Проте така точка зору не підтверджується нормами чинного законодавства України. Так згідно п. 1.19 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [5] бартер (товарний обмін) – операція, що передбачає проведення розрахунків за товари в будь-якій формі, окрім грошової, в результаті яких не передбачається зарахування коштів на рахунки продавця для компенсації їх вартості.

Оплата векселем вартості товару, що включає відсоток за надання комерційного кредиту, не відповідає приведеним вище умовам бартеру.

Згідно з ст. 1 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» [8] цінні папери – грошові документи, які засвідчують право володіння або відношення позики і визначають можливість передачі грошових прав, які витікають з них, іншим особам. Вексель як цінний папір є грошовим документом. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [10] в статті 1, у складі платіжних документів в національній валюті називає векселі. Векселі в п. 13 Інструкції НБУ «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» [11] визначаються платіжним інструментом і є однією з форм безготівкових розрахунків. Згідно ст. 4 Закону України «Про обіг векселів в Україні» [4], векселя можуть видаватися тільки для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги.

Таким чином, вексель об'єднує в собі ознаки платіжного документа і цінного паперу, засвідчує

безумовне грошове зобов'язання сплатити суму грошей після настання терміну і не може бути товарним обміном, оскільки передбачає проведення розрахунків в грошовій формі.

Згідно з ст. 21 Закону «Про цінні папери і фондову біржу» [8] і п. 2 ст. 75 «Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі» [6] вексель містить нічим не обумовлене зобов'язання сплатити після настання терміну певну суму власнику векселя. Отже, вексель передбачає, що на рахунки особи – продавця товару, що належним чином придбав вексель, буде зарахований грошові кошти при оплаті векселя.

Комерційний кредит як відстрочення платежу має суворо обмежений напрямок. Він надається галузями, що виробляють засоби виробництва, та галузям, що споживають ці засоби, але не навпаки, і у зв'язку з цим характеризується обмеженістю в часі і розмірах. Привабливістю такої форми кредитування є оперативність надання засобів в товарній формі, відносна технічна простота оформлення, активізація мобілізації вільних товарних ресурсів та їх перерозподілу, фінансова підтримка підприємств одним одним.

На відміну від комерційного товарного кредитування у вигляді відстрочення платежу, кредитування в натуральній формі (тобто комерційний кредит в натуральній формі) не є особливою умовою реалізації товару, а є відособленою операцією, яка полягає у тимчасовому запозиченні майна, визначеного родовими ознаками. Погашення товарного кредиту в натуральній формі повинне проводитися майном того ж роду і якості, що надавалося в кредит, або іншими родовими речами, якщо це передбачається угодою сторін при укладанні договору.

На відміну від позички родових речей договір товарного кредиту є консенсусним. Якщо сторонам мають намір реалізувати майно, укладається договір купівлі-продажу з умовою відстрочення платежу та стягується відсоток за проведення такої операції. Якщо ж остаточною ціллю сторін є передача на певний термін і під відсоток родових речей, то сторони повинні здійснюють операцію товарного кредиту. Проте це не позбавляє сторони права на будь-якому етапі здійснення операції товарного кредиту змінити спосіб виконання зобов'язання або встановити вже при здійсненні операції повернення кредиту в грошовій формі (або векселями, чеками), оскільки це не суперечить нормам законодавства і економічній природі операції з приводу поворотного руху вартості товарного капіталу. Крім того, гроші є універсальним платіжним засобом, і боржник має право погасити ними майновий борг, якщо інше не встановлене законом або договором.

Інше важливе питання – про відсотки, що нараховуються за договором товарного кредиту. Згідно п. 1.10 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» [5] відсотки – це дохід, який виплачується позичальником на користь кредитора у вигляді платні за користування по-

зичковими коштами. Чинне законодавство України не забороняє встановлювати сплату відсотків по товарному кредиту як шляхом надання однорідних речей, тим речам що отримані за товарним кредитом так і грошовими коштами.

Товарний кредит як міра державного регулювання економіки в певних галузях народного господарства регулюється нормативними актами з метою досягнення певного економічного ефекту. Так, з метою більш повного задоволення потреб сільськогосподарських виробників в паливно-мастильних матеріалах і інших матеріально-технічних ресурсах, була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України №1008-95-п від 18.12.95р. «Про забезпечення сільськогосподарських товаровиробників паливно-мастильними матеріалами і іншими матеріально-технічними ресурсами за рахунок товарного кредиту» [9]. Товарний кредит, що надається в порядку цієї Постанови, використовується для оплати і авансування державного і регіонального контрактів на сільськогосподарську продукцію і надходження в державний резерв сільськогосподарської продукції.

У спеціальній юридичній літературі пропонуються наступні характерні особливості комерційного кредитування в грошовій формі, які і в даний час, відповідають чинному законодавству України: 1) не можна надавати позику з чужих грошових коштів, що тимчасово знаходяться у розпорядженні кредитора; кредитувати з чужих коштів мають право тільки банківські установи, це – їх безпосередня функція, 2) не можна займатися такою діяльністю систематично, проте критерії такої систематичності в законодавстві не визначені. Рішення цього питання залишено на розсуд контролюючого органу, при цьому перш за все має враховуватися питома вага доходів від процентних позик в загальній масі доходів від всіх видів діяльності організації [12].

Доречно відзначити, що точка зору про можливість надання кредитів в грошовій формі не тільки банками, але і іншими юридичними особами, яка висловлювалась кілька років тому лише окремими авторами, знаходить все більше прихильників, і, перестає викликати дискусії. Право підприємств кредитувати один одного в грошовій формі витікає з правомочності власника і поняття майна підприємств, висловлених в Законі України «Про власність» [2], ст. 12 Закону України «Про господарські товариства» [3], ст. 13 Закону України «Про товарну біржу» [7].

Таким чином, в сфері правового регулювання кредитних відносин при наданні комерційного кредиту існують достатньо як теоретичних, так і практичних проблем, що обумовлено відносною новизною цих відносин в економіці України та відсутністю у зв'язку з цим значних теоретичних розробок в цій області. В той же час аналіз чинного законодавства свідчить про необхідність розмежування понять товарний і комерційний кредит, а також понять комерційний кредит в товарній формі і комерційний кредит в грошовій формі.

Розвиток комерційного кредиту має стати важливим чинником відновлення фінансової стабільності вітчизняних товаровиробників. Для будь-якого підприємства важливо мати власну кредитну політику на ринку, яка б забезпечувала органічний взаємозв'язок комерційного кредитування і маркетингової діяльності. Тим самим буде досягнуто позитивний вплив механізму комерційного кредиту як на прибутковість, так і на фінансовий стан вітчизняних підприємств у цілому.

Комерційний кредит з точки зору ліквідності є маневровою формою фінансування процесу виробництва, адже він значно розширює фінансові можливості підприємств (фірм), що кредитуються, з метою збільшення обсягів господарської діяльності.

Недоліками комерційного кредиту можна вважати: обмеженість умов, обсягів і строків порівняно з банківським кредитом; надмірний ризик для продавця (постачальника); насичення грошового обігу векселями, що ускладнює регулювання грошової маси з боку Національного банку тощо.

Труднощі в реалізації комерційного кредиту, порушення його механізму, створюють складні проблеми для господарюючих суб'єктів, що беруть участь у кредитному процесі. Недотримання термінів повернення кредиту, зміна рівня цін на товари, банкрутство боржників спричиняють серйозні кризові явища в економіці.

Вплив комерційного кредиту на розвиток економічних відносин пов'язаний також з його тісним зв'язком із банківським кредитом. Комерційний кредит, по суті, є альтернативою банківському кредиту. У разі продажу товарів із розстрочкою платежу задовольняється частина потреб у банківському кредиті.

Останні події розвитку світової економіки свідчать про те, що невірне використання кредитування товарів і послуг призвело до глобальної фінансової та економічної кризи, яка в певній мірі захопила Україну.

Література

1. Господарський кодекс України 16.01.2003 № 436-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
2. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.91., № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
3. Про обіг векселів в Україні: Закон України від 05.04.2001., № 2374-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 24. – Ст. 128.
4. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 22.05.97., № 283/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 27. – Ст. 181.
5. Про приєднання України до Женевської Конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі: Закон України від 06.07.99., № 826-XIV // Офіційний Вісник України. – 1999. – № 27. – Ст. 14.
6. Про товарну біржу: Закон України від 10.12.91., № 1956-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №10. – Ст. 139.

7. Про цінні папери і фондову біржу: Закон України від 18.06.91., № 1202-XII // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 38. – Ст. 160.

8. Про забезпечення сільськогосподарських товаровиробників паливно-мастильними матеріалами та іншими матеріально-технічними ресурсами за рахунок товарного кредиту: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.95., № 1008-95-п // Офіційний Вісник України. – 1995. – № 2. – Ст. 45.

9. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від

19.02.93., № 15-93 // Відомості Верховної Ради України.-1993. – № 17. – Ст. 184.

10. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Правління Національного банку України від 21.01.2004., №22 // Офіційний Вісник України.– 2004. – №13. – Ст. 908.

11. *Завгородний Д.* Договори займа небанковських організацій // Экономика и жизнь. – 1995. – № 31. – С. 17 – 19.

А. П. Билько

Особенности коммерческого кредита.

В статье рассматриваются некоторые вопросы кредитных отношений. Наводится определение кредитных отношений, их виды, особенности и влияние на экономическое развитие государства.

О. Р. Bilko

Features of trade credit.

Some questions of relations of credits are examined in the article. The decision of relations of credits, their kinds, features and influence, is pointed on economic development of the state.